

KAPITOLA

10 Agresivita

„NAŠE CHOVÁNÍ K OSTATNÍM LIDEM JE TÍM NEJZVLÁŠTNĚJŠÍM, NEJVÍCE NEPŘEDVÍDELNÝM A NEVYSVĚTLITELNÝM ZE VŠECH ŽIVOTNÍCH JEVŮ. V CELÉM VESMÍRU NIC NEOHROŽUJE LIDSTVO TAK JAKO LIDSTVO SAMO.“

–LEWIS THOMAS (1981)

Co je agresivita?

Jaké jsou teorie agresivity?

Co ovlivňuje agresivitu?

Jak může být agresivita snížena?

Dodatek: Reforma kultury násilí

Během minulého století se asi 110 milionů lidí stalo obětí 250 válečných konfliktů, což by vydalo na osídlení „národem mrtvých“ čítajícím více, než je populace Francie, Belgie, Nizozemí, Dánska, Finska a Švédska dohromady. Celkový počet obětí nevzešel pouze z obou světových válek, ale také z genocid, včetně té mezi lety 1915 a 1923, ve které zemřel milion Arménů z Osmanské říše, včetně vyvraždění bezmála 250 tisíc Číňanů v roce 1937 poté, co se v Nankingu vzdali japonským jednotkám, včetně pákistánské genocidy 3 milionů Bangladéšanů roku 1971 a půl druhého milionu Kambodžanů zavražděných během vlády teroru, která začala roku 1975 (Dutton & kol., 2005; Sternberg, 2003). Jak zcela jasně vyplývá z Hitlerovy genocidy milionů Židů, Stalinovy genocidy milionů Rusů, Maovy genocidy milionů Číňanů a genocidy milionů amerických indiánů za časů Kolumba i během 19. století, lidská schopnost dosáhnout krutosti mimořádných rozměrů prostupuje skrz naskrz všemi kulturami.

Nejen během válek či v dobách minulých však byli lidé ochotní navzájem se nemilosrdně zabíjet. Ačkoli míra násilí od 90. let 20. století postupně klesá, v roce 2009 bylo ve Spojených státech zavražděno 15 241 lidí, 88 097 bylo znásilněno a neuvěřitelných 806 843, tedy téměř milion, bylo střeleno či napadeno bodnou nebo jinou zbraní (FBI, 2011). Během desíti let následujících po zářiovém útoku v roce 2001 vydaly Spojené státy 2,6 bilionu dolarů na boje v Iráku a Afghánistánu, které pak stály více než 100 tisíc lidských životů.

Agresivita je ještě běžnějším jevem – o něco méně krutým, avšak stejně zhoubným. Ve výzkumu dětí, který probíhal v 35 zemích světa, nahlásilo jedno dítě z deseti, že bylo obětí šikany ve škole (Craig & Harel, 2004). Mezi dotazovanými studenty kanadských základních a nižších středních škol byla polovina z nich v předchozích třech měsících šikanována na internetu. Mezi způsoby šikany patřily nadávky, šíření fám nebo zveřejňování soukromých fotografií bez svolení autorů (Mishna & kol., 2010).

Jsme jako mystický Minotaurus – napůl člověk, napůl zvíře? Co by mohlo vysvětlit události letního dne roku 1941, kdy nežidovská polovina vyvraždila v děsivém záchvatu násilí druhou polovinu polského města Jędrzejów a zanechala z 1 600 Židů pouhou desítku přeživších (Gross, 2001)? Proč by vysokoškolský student natočil a zveřejnil milostný akt svého homosexuálního spolubydliče a dohnal ho tím k sebevraždě, jak se stalo na Státní univerzitě Rutgers v New Jersey v roce 2010? Proč by v roce 2011 ozbrojený muž bombardoval vládní budovy v mírumilovném Norsku a poté střílel a zabil 69 převážně náctiletých lidí? Co vysvětluje tak oblodné jednání? V této kapitole se ptáme:

- Je agresivita biologicky podmíněna, nebo se ji učíme?
- Jaké okolnosti podněcují výbuchy hněvu?
- Ovlivňují agresivitu média?
- Jak můžeme agresivitu zmírnit?

Nejdříve ale potřebujeme objasnit termín „agresivita“.

„KAŽDÁ ZBRAŇ, KTERÁ JE VYROBENA, KAŽDÁ VÁLEČNÁ LOĎ, KTERÁ JE SPUŠTĚNA, KAŽDÁ VYPÁLENÁ RAKETA ZNAMENÁ V DŮSLEDKU OKRADENÍ TĚCH, CO MAJÍ HLAD A NEJSOU NAKRMENI, CO NEMAJÍ CO NA SEBE A NEJSOU OBLEČENI.“

–PREZIDENT DWIGHT EISENHOWER, PROJEV K AMERICKÉ ASOCIACI VYDAVATELŮ NOVIN, 1953

„EXISTUJE ZPŮSOB, JAK LIDSTVO ODVÉST OD HROZBY VÁLKY?“

–ALBERT EINSTEIN, DOPIS SIGMUNDU FREUDovi, 1932

CO JE AGRESIVITA?

Definice agresivity a popis jejích rozdílných forem.

Původní Thugové, členové sekty (profesionálních atentátníků; pozn. překl.) v severní Indii se projevovali nanejvýš agresivně, když mezi lety 1550 a 1850 ve jménu bohyně Kálí uskrtili více než dva miliony lidí. Slovo „agresivní“

se ale také běžně používá při popisu energického obchodníka. Sociální psychologové rozlišují mezi sebejistým, rázným a ambiciózním chováním a chováním, které zraňuje, ubližuje a ničí. To první je asertivita, to druhé agresivita.

Sociální psychologie za **agresivitu** označuje fyzické nebo slovní jednání s úmyslem způsobit někomu újmu. Tato definice vylučuje neúmyslnou újmu, jakou je například autonehoda nebo nehoda na ulici. Nezahrnuje ani jednání, které způsobuje bolest vyplývající z pomoci druhým, jako je zubařský zákrok nebo – v krajním případě – pomoc k sebevraždě. Zahrnuje však kopání a pohlavky, výhružky a urážky, dokonce klepy nebo jízlivé poznámky (například při šikaně na internetu). Zahrnuje rozhodování se při pokusech, v nichž se zkoumá práh bolesti, například rozhodování jednotlivce o stanovení stupně elektrického šoku. Také zahrnuje ničení majetku, lži a jiné chování, jehož cílem je způsobit újmu.

Definice rozlišuje dva různé typy agresivity. U zvířat mluvíme o *skupinové* agresivitě, která je charakteristická projevy zuřivosti a vzteku, a *tiché* agresivitě, která se projevuje, když predátor pronásleduje svou kořist. Skupinová a tichá agresivita vznikají v oddělených oblastech mozku. U lidí psychologové také označují dva typy agresivity:

„Samozřejmě to nikdy nepoužijeme proti potenciálnímu nepříteli, ale umožní nám to vyjednávat z pozice síly.“

–John Ruge

„bojovnou“ a „pomocnou“. **Bojovná agresivita** vyvěrá ze zlosti a vzteku a jejím účelem je zranit. Záměrem **pomocné agresivity** je zranit také, ale tato újma pak poslouží pouze jako prostředek k naplnění určitého cíle.

Terorismus bývá většinou otázkou pomocné agresivity. Robert Pape (2003) vyvozuje ze studií všech sebevražděných bombových útoků mezi lety 1980 a 2001, že: „To, co mají téměř všechny sebevražedné teroristické kampaně společné, je přesný světský a strategický cíl.“ Tímto cílem je myšleno „donutit svobodné demokracie stáhnout ozbrojené síly z území, která jsou teroristy považována za jejich domov“. Arie Kruglanski a jeho kolegové (2009) zaznamenali, že teroristický čin málokdy spáchá člověk s prokázanou psychologickou patologií. Namísto toho si terorista klade za cíl osobní zviditelnění, například tím, že dosáhne statusu hrdiny nebo mučedníka. Terorismus slouží také jako strategický

nástroj používaný během konfliktu. Když Usáma bin Ládín vysvětlil svůj záměr útoků v září 2011, řekl, že za necelých 500 tisíc amerických dolarů zasadili americké ekonomice ránu v hodnotě 500 miliard (Zakaria, 2008).

Stejně tak je i většina válek pomocnou agresivitou. V roce 2003 obhajovali američtí a britští představitelé útok na Irák ne jako krutý záměr zabít Iráčany, ale jako nástroj osvobození a sebeobranu proti předpokládaným zbraním hromadného ničení. Adolescenti, kteří slovně nebo fyzicky šikanují ostatní, spadají do kategorie pomocné agresivity tím, že často projevují svou dominanci a nadřazenost. Být protivný a neoblíbený může v rámci podivné hierarchie mezi adolescenty znamenat zisk popularity a uznání ostatních (Salmivalli, 2009).

Naopak do kategorie bojovné agresivity spadá většina vražd. Přibližně polovina zabití bývá důsledkem hádky, další pramení ze vztahů milostného trojúhelníku nebo z potyček, při nichž hraje roli alkohol nebo drogy (Ash, 1999). Vražda je v podstatě vznětlivým výbuchem emocí. Díky tomu můžeme lépe pochopit, proč zavedení trestu smrti ve 110 zemích světa obecně nevedlo ke zmenšení počtu zabití (Costanzo, 1998; Wilkes, 1987). Některé vraždy a mnoho dalších projevů násilí odplaty a sexuálního útlaku jsou nicméně pomocné (Felson, 2000). Většina chicagských vražd, čítajících více než 1 000 obětí, byla provedena organizovanými zločinci během prohibice a několika následujících let a byla spáchána chladně a vypočítavě.

agresivita

Fyzické nebo slovní jednání s úmyslem způsobit někomu újmu.

bojovná agresivita

Agresivita, která vyvěrá ze zlosti a vzteku; jejím účelem je zranit.

pomocná agresivita

Agresivita, jejímž záměrem je zranit také – ale jako prostředek k naplnění určitého cíle.

Lidé ozbrojili svou schopnost ničit bez toho, aby zároveň ozbrojili také svou schopnost zabránit agresi.

Přetištěno se svolením General Media Magazines.

JAKÉ JSOU NĚKTERÉ TEROIE AGRESIVITY?

Pochopení a shrnutí důležitých teorií agresivity.

Při analýze příčin agresivity se sociální psychologové zaměřují na tři velké myšlenky: biologické vlivy, frustraci a naučené chování.

Agresivita jako biologický jev

Filozofové debatují nad tím, zda je lidská povaha obecně laskavého, vlídného a ušlechtilého charakteru, nebo jsme spíše suroví a hrubí. První názor, jehož zastáncem byl v 18. století francouzský filozof Jean-Jacques Rousseau (1712–1778), ze špatnosti obviňuje společnost, nikoli lidskou povahu. Druhá myšlenka, spojovaná s Angličanem Thomasem Hobbem (1588–1679), staví do popředí zlo lidskou společností potlačované. Ve století dvacátém přichází díky Sigmundu Freudovi, zakladateli psychoanalýzy z Vídně, a Konradu Lorenzovi, odborníkovi na chování zvířat z Německa, „krutý“ názor, tedy že agresivita je vrozená, a tudíž nevyhnutelná.

TEORIE PUDŮ A VÝVOJOVÁ PSYCHOLOGIE

Freud uvažoval nad tím, že lidská agresivita pramení ze sebezničujících pohnutek. Přenáší se směrem k ostatním jako základní primitivní síla smrti („instinkt smrti“). Lorenz, který studoval chování zvířat, viděl agresivitu jako přízpůsobivou sílu spíše nežli sebezničující. Oba se shodli na tom, že energie agresivity je **pudová** (vrozená, nenaučená a obecná). Pokud se nevybije, pak se s největší pravděpodobností nahromadí a poté buď vybuchne, nebo ji správný podnět „uvolní“, jako když je myš vysvobozena z pasti.

pudové jednání

Vzorec vrozeného, nenaučeného chování, kterým se projevují všechny živočišné druhy.

Myšlenka, že agresivita je pud, byla vyvrácena, když seznam předpokládaných lidských pudů narostl o téměř každé myslitelné lidské chování. Téměř 6 tisíc údajných pudů bylo vyjmenováno ve výzkumu knih o sociálních studiích z roku 1924 (Barash, 1979). Vědci dříve *vysvětlovali* společenské chování tím, že jej *pojmenovali*. Hrát tuto hru na vysvětlení pomocí pojmenování je lákavé: „Proč setrvávají ovce pohromadě?“ „Díky jejich instinktu.“ „Jak víte, že mají stádní pudy?“ „Stačí se na ně podívat – jsou stále spolu!“

Teorie pudů selhává také díky tomu, že se agresivita objevuje v různých podobách. Ty se liší člověk od člověka, kultura od kultury. Teorie lidských agresivních pudů by jen těžko mohla vysvětlit rozdíl, který nastal u Iroquoisanů (federace amerických indiánů; pozn. překl.) poté, co byli napadeni bílými nájezdníky. Mírumilovné Iroquoisany tato invaze rychle změnila v bojovné a kruté bytosti (Hornsetein, 1976). Ačkoli je agresivita biologicky podmíněna, lidské sklony být agresivní nejsou řízeny pudově.

Ve velké části lidských dějin považovali lidé agresivitu za něco přízpůsobivého, jak tvrdí vývojoví psychologové John Archer (2006) a Francis McAndrew (2009). Tato „účelná“ agresivita zlepšila pravděpodobnost přežití a rozmnožování. Jak říká McAndrew, „poražení podstoupili risk genetického vyhlazení“. Agresivita se také často objevuje v situaci, kdy samec bojuje s jinými samci nebo když je zpochybněno mužské postavení. McAndrew dále vyzoroval, že „násilí spáchané proti správným lidem ve správnou dobu mohlo být branou ke společenskému úspěchu“.

Vezměme si za příklad profesionálního basketbalistu Charlese Barkleyho, který v roce 1997 popíjel v baru, když po něm nějaký muž hodil sklenici vody. Barkley okamžitě muže prohodil oknem, ačkoliv sám nebyl zraněn a přesto, že tento muž mohl provést odvetný úder. Barkley byl zatčen během několika minut po útoku. Jeho agresivita však okouzila očitě svědky natolik, že jej doslova velebili v reportáži pro televizní noviny. Když byl Barkley tázán, zda lituje toho, jak s tímto mužem naložil, odpověděl: „Lituji, že jsme nebyli ve vyšším patře.“ (Griskevicius & kol., 2009)

Zajisté nebyl Barkley ojedinělým případem. Během tří různých pokusů byli univerzitní studenti mužského pohlaví motivováni ke zvýšení svých společenských postavení. Všichni přitom během konfrontací z očí do očí vykazovali větší agresivitu (Griskevicius & kol., 2009). Agresivita projevená při získávání nebo obhajobě společenského postavení také pomáhá vysvětlit, proč právě v období dospívání a rané dospělosti, kdy soutěž o postavení a partnery nabývá na intenzitě, dosahuje nejvyšších hodnot. Ačkoliv je násilí odsuzováno více, nežli tomu bývalo dřív, mladí muži, kteří se perou o status a přátele, se stále vyskytují v mnoha barech a na mnoha studentských koležích po celém světě.

NERVOVÉ PODMÍNĚNÍ

Protože agresivita je složitým mechanismem, není ovládána jen z jediného místa v mozku. Vědci však našli nervové systémy v lidském i zvířecím mozku, které agresivitu spouští. Když se na tyto oblasti v mozku začne působit, zvýší se projevy odporu a krutosti; jakmile se na ně přestane působit, tyto projevy ustanou. Takto mohou být běžně poslušná a poddajná zvířata vyprovokována k zuřivosti a útočná zvířata lze naopak přimět k ústupu.

V jednom experimentu umístili výzkumníci dominantní opici elektrodu na tu oblast mozku, kde vzniká agresivita. Menší opice, která dostala do rukou knoflík, jímž měla elektrodu zapnout, se naučila zmáčknout knoflík pokaždé, kdy ji tato despotickejší opice začala zastrašovat. Aktivace mozkových center funguje stejně tak u lidí. Jedna žena se rozzuřila a praštila svou kytarou o zeď, přičemž jen těsně minula psychiatrovo čelo poté, co jí byla bezbolestně elektricky stimulována amygdala (část mozkové kůry) (Moyer, 1976, 1983).

Znamená to, že mozek násilníků je určitým způsobem abnormální? Adrian Raine a jeho kolegové (1998, 2000, 2005, 2008) snímali jednotlivé oblasti mozku, aby změřili mozkovou aktivitu vrahů a množství šedé hmoty mozkové u mužů s prokázanou poruchou sociálního chování. Zjistili, že prefrontální kortex, který se projevuje na hlubších úrovních mozku jako krizová brzda násilného chování, byl o 14 procent méně aktivní, než bylo běžné u vrahů (vyjma těch, kteří byli v dětství zneužití svými rodiči), a o 15 procent méně aktivní než u asociálních mužů. Jak dokazují další studie vrahů a vězňů čekajících na popravu, abnormalita mozku může vést k abnormálně agresivnímu chování (Davidson & kol., 2000; Lewis, 1998; Pincus, 2001).

GENETICKÉ PODMÍNĚNÍ

Citlivost nervového systému na agresivní podněty je ovlivňována dědičností. Lidé chovají zvířata občas kvůli jejich agresivitě. Někdy je tomu čistě z praktických důvodů (chov bojových kohoutů), někdy je důvodem výzkum. Finská psycholožka Kirsti Lagerspetzová (1979) zkoumala albínské myši – chovala společně ty nejagresivnější z nich. Totéž pak udělala s těmi nejméně agresivními. Tuto proceduru opakovala po 26 myších generacích, a odchovála tak jednu linii divokých myší a jednu linii myší klidných.

Agresivita se také liší mezi jednotlivci (Asher 1987; Bettencourt & kol., 2006; Denson & kol., 2006; Olweus, 1979). Náš temperament, schopnost soustředění a reakce se rodí částečně spolu s námi a souvisí s naší schopností soucitu (Kagan, 1989; Wilkowski a Robinson, 2008). Temperament projevující se u nemluvněte obvykle přetrvává celý život (Larsen a Diener, 1987; Wilson a Matheny, 1986). Tříleté dítě, které projevuje jen malou míru pečlivosti a sebekontroly, je náchylnější ke zneužívání omamných látek a tím i k potenciálnímu zatčení do věku 32 let (Moffitt & kol., 2011). Dítě, které není ve věku 8 let agresivní, velmi pravděpodobně nebude agresivní ani ve věku 48 (Huesmann & kol., 2003). Z toho vyplývá, že pokud vyzpovídáme jednovaječná dvojčata odděleně, budou se shodovat v tom, že mají „násilnou povahu“ nebo že se připlétli ke rvačce s mnohem větší pravděpodobností nežli dvojčata dvojvaječná (Rowe & kol., 1999; Rushton & kol., 1986). Mezi obžalovanými z trestného činu, kteří zároveň pocházejí z dvojčat, má celá polovina jejich jednovaječných sourozenců (ale jen jedno z pěti dvojčat dvojvaječných) také záznam v trestním rejstříku (Raine, 1993, 2008).

Studie 12,5 milionu stálých obyvatel Švédska ukázala, že jedinci, jejichž genetickému sourozenci byl prokázán trestný čin, byli sami čtyřikrát náchylnější ke spáchání trestného činu. Čísla byla mnohem nižší u adoptovaných sourozenců, což naznačuje silný vliv dědičných prvků a malý vliv sociálního prostředí (Frisell & kol., 2011). Dlouhodobé studie sledující několik set novozélandských dětí ukazují, že recept na agresivní chování spočívá v kombinaci hrubého zacházení a genu, jenž řídí rovnováhu mezi nervovými přenašeči (Caspi & kol., 2002; Moffitt & kol., 2003). Nejsou to ani „špatné“ geny, ani „špatné“ prostředí, co by samo o sobě předurčovalo pozdější agresivitu či asociální chování. Spíše jde o to, že geny předurčují některé děti k větší vnímavosti a citlivosti vůči hrubému zacházení. Povaha dítěte a jeho výchova působí vzájemně.

Geny předurčují schopnost pitbulů být agresivní.

BIOCHEMICKÉ PODMÍNĚNÍ

Citlivost na agresivní podněty je ovlivněna také složením krve.

ALKOHOL Jak naznačují laboratorní experimenty a poliční data, alkohol uvolňuje agresivitu v případě, že je člověk provokován (Bushman, 1993; Taylor a Chermack, 1993; Testa, 2002). Podívejte se na následující fakta:

- Australské Melbourne zažilo značný vzestup násilných napadení během raných let 21. století, který byl způsoben zejména konzumací alkoholu v pozdních nočních hodinách (Eckersley a Reeder, 2008).
- Během experimentů s lidmi pod vlivem drog měli respondenti vzpomínat na konflikty, které zažili ve svých osobních vztazích. Ti, kteří byli intoxikováni, prožívali silné psychické otřesy a hněv ve větší míře než ti, kteří byli střízliví (McDonald & kol., 2000).
- V 65 procentech případů zabít a 55 procentech případů domácího násilí a napadení byl násilník a/nebo oběť pod vlivem alkoholu (Americká asociace psychologů, 1993). Čtyři z deseti vězňů odpykávajících si trest za násilný trestný čin byli v momentě spáchání vraždy, napadení, krádeže nebo sexuálního napadení pod vlivem alkoholu (Karberg a James, 2005).
- Muži s větší tělesnou váhou, kteří pili alkohol, byli po požití alkoholu viditelně agresivnější. Alkohol měl však jen malý vliv na agresivitu u žen nebo mužů s menší tělesnou váhou. Jak uvádí výzkum, alkohol jako by podněcoval „těžké muže pochlubit se svou váhou svému okolí“ a provokovat okolí svým agresivním chováním (DeWall & kol., 2010). „Velkému opilému chlapovi na baru“ je tedy určitě moudré se vyhnout.

Alkohol zesiluje agresivitu u lidí tím, že otupuje vědomí. Lidé pod vlivem alkoholu se pak nechají snadno vyprovokovat a vnitřně si alkohol s agresivitou spojují (Bartholow a Heinz, 2006; Giancola a Corman, 2007; Ito & kol., 1996). Alkohol také předurčuje lidi k tomu, že si vysvětlují nejednoznačné chování (například když do nich někdo v davu vrazí) jako provokaci (Begue & kol., 2010). Alkohol tlumí schopnost rozlišovat a zbavuje zábran.

TESTOSTERON Vliv hormonů se projevuje u nižších živočišných druhů mnohem silněji, než je tomu u lidí. Lidská agresivita ale jistě souvisí s mužským pohlavním hormonem testosteronem. Podívejte se na následující fakta:

- Drogy, kterými je násilným mužům snižována hladina testosteronu, zároveň potlačují jejich agresivní tendence.
- Poté, co muži završí 25 let, jejich hladina testosteronu klesá stejně jako celkový počet násilných činů.
- Hladina testosteronu bývá větší u trestanců odsouzených za plánované a nevyprovokované trestné činy než u trestanců odsouzených za nenásilné trestné činy (Dabbs, 1992; Dabbs & kol., 1995, 1997, 2001).
- Mezi běžnou populací náctiletých chlapců a dospělých mužů jsou ti s vyšší hladinou testosteronu náchylnější k delikvenci, užívání tvrdých drog a na provokaci reagují agresivněji (Archer, 1991; Dabbs a Morris, 1990; Olweus & kol., 1988).
- Hladina testosteronu se zvýší, když muž zachází se zbraní. Čím víc se zvyšuje, tím víc narůstá mužská agresivita vůči ostatním (Klinesmith & kol., 2006).

U mužů testosteron zvyšuje poměr šířky obličeje a tělesné výšky. A opravdu, muži s relativně širokým obličejem se v laboratořích projevovali s větší agresivitou. Totéž platí na ledové ploše, kde poloprofesionální i profesionální hokejoví hráči s širokými obličejovými rysy sedí na trestné lavici častěji (Carré a McCormic, 2008). Lidé tudíž správně odhadují, že muži s širokým obličejem budou agresivnější a těmto mužům projevují o to méně důvěry (Carré & kol., 2009; Stirrat a Perret, 2010).

Alkohol a sexuální násilí. „Obyčejní muži, kteří moc pijí.“ Tak charakterizoval *New York Times* mužský gang, který zcela neskrývaně napadl bezmála 50 žen během slavnostního průvodu v New Yorku v červnu 2000. „Silně posílnění alkoholem neváhali na ženy pořávat, hrubě se jich dotýkat, polévat je vodou a strhávat z nich svrčky.“ (Staples, 2000)

ZAMEZIT AŽ DVĚMA TŘETINÁM VŠECH TRESTNÝCH ČINŮ MŮŽEME JEDNODUŠE TÍM, ŽE ULOŽÍME VŠECHNY FYZICKY PLNĚ SCHOPNÉ MLADÉ MUŽE VE VĚKU 12 AŽ 28 LET KE KRYOGENICKÉMU SPÁNKU.“

–DAVID LYKKEN,
THE ANTISOCIAL
PERSONALITIES, 1995

Někteří sexuální násilníci, kteří se chtějí osvobodit od svých všudypřítomných zničujících pudů a zmírnit své vězeňské tresty, žádají o kastraci. Měly by jejich požadavky být splněny? Pokud ano a pokud tak už nejsou hrozbou dalšího sexuálního násilí, měly by jejich vězeňské tresty být zmírněny nebo zcela zrušeny?

Mladí a neklidní. V roce 2011 anglickými městy otřásla vlna nepokojů. Ti, kteří byli zatčeni, měli v naprosté většině jeden společný dědičný prvek – chromozom Y. Byli to mladí náctiletí či dvacetiletí muži pohánění testosteronem. (The Guardian, 2011).

James Dabbs (2000) trefně prohlásil, že testosteron „je malá molekula s velkými účinky“. Pokud píchnete muži injekci testosteronu, nestane se tak automaticky agresivním, a přece jsou muži s malou hladinou testosteronu stále jaksi méně náchylní oplácet provokaci agresivitou (Geen, 1998). Testosteron je, jednoduše řečeno, jako baterie. Jen pokud jsou její hladiny velmi nízké, chod se viditelně zpomalí.

Britský herec Jamie Weylett, kterého nejlépe známe díky roli agresivního pobočníka Draca Malfoye Vincenta Crabbea v sérii filmů o Harry Potterovi, je příkladem spojení širokého obličejce a agresivního chování. Toto spojení se prokázalo i ve skutečném životě Jamieho Weylletta, když byl roku 2012 odsouzen na dva roky pro účast na londýnských nepokojích v roce 2011.

toři se tento jev projevuje. Náruživí muži zaznamenali patřičný pokles hladiny testosteronu poté, co neobstáli v simulované „bitvě“ tváří v tvář (Manner & kol., 2008). Návaly testosteronu a konzumace alkoholu při oslavách

NEZDRAVÁ STRAVA Když se britský výzkumník Bernard Gesch poprvé pokusil prokázat vliv stravy na agresivitu, stál před stovkou trestanců v anglickém vězení. Bez ohledu na to, jak hlasitě hovořil, nikdo ho neposlouchal. Nakonec mluvil osobně pouze s „tafkou“ – vězeňským „tvrďákem“ a „kápem“ – a následně 231 vězňů dalo souhlas k tomu, že jim budou podávány buď výživové doplňky, nebo placebo. Vězni, kteří dostávali zvláštní výživu, se poté zapletli méně často do násilných potyček, a to o celých 35 procent (Gesch & kol., 2002). Podobné programy mohou v konečném důsledku pomáhat propuštěným trestancům i lidem, kteří s vězením nemají nic společného, jelikož mnoho lidí má prokazatelně nedostatečnou výživu a chybí jim zejména prvky, jako jsou omega-3 mastné kyseliny obsažené v rybím mase a důležité pro správnou činnost mozku nebo vápník, který reguluje vznětlivost.

BIOLOGIE A VZÁJEMNÉ CHOVÁNÍ Spojení biologie a chování člověka se projevuje ve vzájemném vztahu. Testosteron může být například příčinou dominantního a agresivního chování, a stejně tak i dominantní nebo zastrašující chování zvyšuje jeho hladinu (Mazur & Booth, 1998). Po světovém poháru ve fotbalu nebo velkém basketbalovém zápase stoupají hladiny testosteronu u vyhrávajících fanoušků, zatímco u těch prohrávajících klesají (Bernhardt & kol., 1998). Podobné výsledky se objevily u mužů, kteří v roce 2008 zvolili vítězného kandidáta na amerického prezidenta (Baracka Obamu) na rozdíl od mužů, kteří volili kandidáta, jenž volby prohrál (John McCain) (Stanton & kol., 2009). Také v labora-

pravděpodobně mohou prakticky prokázat zjištění vědecké skupiny z cardifské univerzity. To ukázalo, že fanoušci vyhrávajících fotbalových či ragbyových týmů páchají více násilí bezprostředně po skončení zápasu než fanoušci týmů, které prohrály (Sivarajasingam & kol., 2005).

Neurologické, genetické a biochemické vlivy tedy předurčují některé lidi k agresivním reakcím v konfliktech nebo když jsou provokováni. Je ale opravdu agresivita natolik přirozenou součástí lidské povahy, že je nemožné dosáhnout míru? Americká psychologická asociace a Mezinárodní sbor psychologů se spojily s dalšími organizacemi, aby veřejně schválily prohlášení o násilí, jež bylo vyneseno vědci ve 12 zemích (Adams, 1991): „Je vědecky nesprávné [tvrdit], že válka nebo jakákoliv jiná násilná událost je geneticky naprogramována v lidské povaze [nebo že] válka je zapříčiněna ‚pudem‘ nebo snad jiným ojedinělým podnětem.“ Jak tedy uvidíme, způsoby, jak snížit lidskou agresivitu, existují.

Agresivita jako reakce na frustraci

Je vlahý večer. Dvě hodiny jste pilně studovali a nyní jste unavení a máte žízeň. Půjčíte si od spolubydlícího pár drobných a míříte k nejbližšímu nápojovému automatu. Jakmile automat vydá vrácené mince, téměř už cítíte studenou a osvěžující chuť koly. Ale když zmáčknete správné tlačítko, nic se nestane. Zmáčknete ho znovu. Pak stisknete tlačítko na vrácení mincí. Stále nic. Znova pomačkáte obě tlačítka. Bouchnete do automatu. To snad ne! Nemáte ani nápoj, ani peníze! Naštvaně se vrátíte zpět k učení, s prázdnou a bez peněz. Měl by se mít váš spolubydlící na pozoru? Máte teď sklony říct nebo udělat něco ošklivého?

Jedna z prvních psychologických teorií agresivity, oblíbená **teorie frustrační agresivity**, odpovídá na otázku kladně (Dollard, 1939). Frustrací je cokoliv, třeba rozbitý nápojový automat, co nám znemožňuje dosáhnout cíle. Frustrace narůstá, je-li naše snaha něčeho docílit velmi silná, jestliže jsme očekávali uspokojení a překážka zcela znemožní cíl naplnit. Když Rupert Brown a jeho kolegové (2001) prováděli výzkum

teorie frustrační agresivity

Teorie, podle níž frustrace spouští agresivní reakci.

frustrace

Překážka v jednání, kterým se chceme dobrat k cíli.

Agresivita pramenící z frustrace se někdy projevuje v záchvatech vzteku na silnici. Agresivita řidičů je důsledkem bojovného a negativního chování jiných řidičů, například v zácpě nebo koloně aut (Britt & Garrity, 2006).

britských pasažérů, kteří se plavili do Francie, zaznamenali chování o dost agresivnější vzhledem k normálu v den, kdy francouzské rybářské lodě blokovaly přístav a znemožnily tak jejich cestu

Jak vyplynulo z krátkého dotazníkového průzkumu, většina Britů na palubě schválila urážlivou poznámku na adresu Francouze, který rozlil kávu, a to jen proto, že bylo zamezeno jejich cíli.

Agresivita nemusí nutně směřovat přímo vůči svému podnětu. Většina lidí se naučí potlačit svou touhu po odplatě, obzvláště pokud by vyvolala nesouhlas nebo potrestání. Namísto toho naši zlobu přeneseme nebo ji nasměrujeme jiným, bezpečnějším směrem. Příklad **přenosu agrese** se objevuje ve starém vtipu o muži, který je pokárán svým nadřízeným a následně doma vynadá své manželce. Ta křičí na syna, syn nakopne psa, pes pokouše pošťáka (který pak přijde domů a vynadá manželce...).

Během vědeckých pokusů, ale i v běžném životě, je přenesená agrese nejčastější v případech, kdy má terč do určité míry nějaké shodné prvky s iniciátorem agrese a provede mu nějakou menší nepříjemnost, která přenesenou agresi uvolní (Marcus-Newhall & kol., 2000; Miller & kol., 2003; Pedersen & kol., 2000, 2008). Pokud se někdo vzteká i při malicherné provokativní poznámce, pak i nejmenší narážka může vyprovokovat obrovský výbuch hněvu (jak sami víte, pokud jste někdy v životě křičeli na spolubydlícího poté, co jste přišli o peníze v rozbitém automatu).

V rámci experimentu na Univerzitě v Jižní Kalifornii v roce 2005 vyprovokovali Eduardo Vasquez a jeho kolegové některé studenty. Jeden výzkumník zkritizoval výkony těchto vybraných studentů v testech na řešení anagramů. Krátce poté měli studenti rozhodovat, jak dlouho bude muset jimi vybraný adept držet ruku pod ledově studenou vodou, zatímco bude plnit zadaný úkol. Tento adept pak pronesl malou narážku, na což ostatní studenti, sami

uražení nedlouho předtím, zareagovali tak, že jako trest za tuto narážku navrhli prodloužit dobu, kdy musel adept držet ruku pod vodou. Když se totéž zopakovalo se studenty, kteří nebyli výzkumníkem předem zkritizováni, toto rozhodnutí o trestu nepadlo. Vasquez poznamenal, že tento příklad přenesené agresivity nám pomáhá pochopit, proč našťvaný člověk, kterého někdo vyprovokoval během řízení, může na malou narážku ze strany jiného řidiče zareagovat nepřiměřeně a propadnout záchvatu vzteku nebo proč kritiku ze strany partnera odnese tento partner několikanásobnou měrou. Také pomáhá objasnit, proč frustrování baseballoví prvotní nadhazovači, kteří podle analýzy výsledků od roku 1960 dosud skórovali téměř 5 milionů úspěšných bodů během 74 197 zápasů, měli silné nutkání napadnout pálkaře poté, co se mu podařilo odpálit home run v posledním kole zápasu nebo kdykoliv předtím (Timmerman, 2007).

Obzvláště zranitelnou skupinou v otázce přenesené agrese jsou cizinci nebo neznámí lidé (Pederson & kol., 2008). Představují nebezpečí a mohou zaútočit. Několik komentátorů vyzorovalo, že pochopitelný velký hněv Američanů po září 2011 ponoukal jejich dychtivost zaútočit na Irák. Američané hledali prostor vyústění svého hněvu a našli jej v osobě Saddáma Hussaina, tyрана, který byl kdysi jejich spojencem. „Pravý důvod této války,“ prohlásil Thomas Friedman (2003), „byl ten, že po září 2011 potřebovaly Spojené státy napadnout nějakou zemi v arabsko-muslimském světě ... Napadli jsme Saddáma z jednoho prostého důvodu: Protože jsme mohli, protože si to zasloužil a protože byl přímo v srdci tohoto světa.“ Jeden z obhájců této války, viceprezident Richard Cheney (2003), byl zřejmě stejného názoru. Když byl dotázán, proč většina zemí ve světě ne-souhlasila s americkou válkou v Iráku, odpověděl: „Protože nezažili září 2011.“

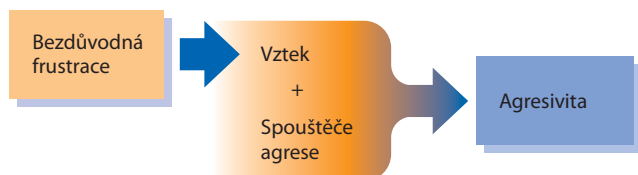
Je nutné si uvědomit, že teorie frustrační agresivity je koncept vysvětlující bojovnou, nikoli pomocnou agresivitu.

PŘEHODNOCENÍ TEORIE FRUSTRAČNÍ AGRESIVITY

Laboratorní testy teorie frustrační agrese přinesly rozporuplné výsledky: Někdy frustrace agresivitu zvýšila, někdy ne. Například pokud byl důvod frustrace pochopitelný – jako během jednoho z experimentů, kdy člen skupiny znemožnil vyřešit problém, protože jeho příušní naslouchátko přestalo fungovat (spíše než že by se jen dobře ne-soustředil) – frustrace vedla k rozčilení, nikoli k agresi (Burnstein & Worchel, 1962).

Leonard Berkowitz (1978, 1989) zjistil, že původní teorie nadhodnotila souvislost mezi frustrací a agresivitou, a rozhodl se ji opravit. Jeho tezí bylo, že frustrace podněcuje zlost, tedy sklon k agresi na základě emocí. Zlost vzniká, když nás někdo frustruje, a přitom by mohl jednat jinak (Averill, 1983; Weiner, 1981).

Sklon spustit lavinu kritiky má frustrovaný člověk obzvláště tehdy, když spouštěče agrese odšpuntují potlačovaný vztek (obr. 10.1). Někdy špunt vyletí i bez takové příčiny. Jak ale uvidíme, spouštěče agresivity zlost znásobují (Carlson & kol., 1990).

OBRÁZEK 10.1
Zjednodušený přehled v přepracované teorii frustrační agrese Leonarda Berkowitze

SROVNÁVACÍ DEPRIVACE

Frustraci nezpůsobuje pouze celková deprivace, častěji *frustrace vzniká díky propasti mezi očekáváním a naplněním*. Ekonomicky nejfrustrovanějšími lidmi nemusí být obyvatelé afrických chudinských čtvrtí, kteří možná ani neznají jiný způsob života, ale americká střední nebo vyšší střední třída, která usiluje o blahobyt. Jestliže budou vaše očekávání naplněna a vaše přání díky vašemu příjmu splnitelná, budete se cítit spokojenější spíše než frustrovaní (Solberg & kol., 2002).

srovnávací deprivace
Pocit, že je někdo v nevhodě vůči tomu, s kým se srovnává.

Naše frustrace se často násobí také tím, že se porovnáváme s druhými. Pocity spokojenosti dělníků záleží na tom, zda je jejich plat porovnatelný s platy dělníků z podobného oboru (Yuchtman, 1976). Navýšení platu městských policistů, čímž se přechodně zvedne i jejich týmové nasazení, může naopak utlumit pracovní morálku požárních hlídek.

Takové pocity nazýváme **srovnávací deprivací**. Díky ní můžeme vysvětlit, proč je pocit štěstí spíše menší a kriminalita spíše větší v komunitách a národech, kde jsou velké rozdíly v příjmech (Hagerty, 2000; Kawachi & kol., 1999). Také můžeme vysvětlit, proč se bývalé „východní“ Německo vzepřelo komunistickému režimu. Mělo vyšší

životní úroveň než ostatní východoevropské země, ale o mnoho nižší než jejich západní němečtí sousedé (Baron & kol., 1992).

Termín srovnávací deprivace poprvé použili badatelé zkoumající spokojenost amerických vojáků po druhé světové válce (Merton & Kitt, 1950; Stouffer & kol., 1949). Bylo ironické, že se vojáci z leteckých jednotek cítili frustrovaní ohledně rychlosti, s jakou byli povýšeni. Cítili se frustrovaní více než příslušníci vojenské policie, jejichž povýšení trvalo ještě déle. Tempo, v jakém dostávali letci svá povýšení, bylo poměrně rychlé a většina leteckých důstojníků sama sebe vnímala spíše jako lepší šarže ve srovnání s průměrnými členy leteckého vojska (samoučelná předpojatost). Díky tomu stály jejich ambice daleko nad jejich úspěchy. Výsledek? Frustrace.

Dnes bychom podobný důvod frustrace spojovaný s blahobytem našli v souvislosti s televizními pořady a reklamou. V kulturách, v kterých je televize součástí každodenní reality, pomáhá obrátit absolutní deprivaci (když nám chybí to, co mají ostatní) ve srovnávací deprivaci (cítíme se deprimováni). Karen Henniganová a její kolegové (1982) zkoumali kriminalitu amerických měst v dobách, kdy byla televize zavedena na trh. Ve 34 městech, v kterých se roku 1951 vlastnictví televizorů značně rozrostlo, počet krádeží během tohoto roku (zahrnující i krádeže v obchodech a krádeže jízdních kol) významně vzrostl. V jiných 34 městech, kde bylo díky vládě zavedení televizí zpožděno a připadlo až na rok 1955, se podobný nárůst v počtech odcizení zopakoval – roku 1955.

„DŮM MŮŽE BÝT VELKÝ,
NEBO MALÝ. JESTLIŽE JSOU
OKOLNÍ STEJNĚ MALÉ,
PAK POKRYJE VŠECHNY
POTŘEBY DOMÁCIHO
ŽIVOTA. NECHTE VŠAK ZA
MALÝM DOMKEM VYRŮST
PALÁC, A PROMĚNÍ SE
V CHATRČ.“

–KARL MARX, NÁMEZDNÍ
PRÁCE A KAPITÁL
(WAGE LABOR AND
CAPITAL), 1847

Agresivita jako naučené sociální chování

Teorie agresivity založené na pudu a frustraci předpokládají, že nepřátelské pohnutky vyvěrají z vnitřních emocí, které přirozeně „vytlačují“ agresí zevnitř. Sociální psychologové navíc trvají na tom, že učení agresí z našeho nitra „vytahuje“ ven.

VÝHODY AGRESE

Díky našim zkušenostem a pozorováním ostatních se učíme, že agresivita se často může i vyplatit. Díky pokusům se nám podařilo učinit z poddajných zvířat nelítostné zabijáky. Krutá porážka naopak zajistí poslušnost (Ginsburg & Allee, 1942; Kahn, 1951; Scott & Marston, 1953).

Také lidé se mohou naučit agresivitu využívat. Dítě, jehož agresivní jednání úspěšně zastrahuje ostatní děti, se pravděpodobně stane postupem času ještě agresivnější (Patterson & kol., 1967). Agresivní hokejisté, ti, kteří jsou na trestné lavici nejčastěji kvůli příliš tvrdé hře, skórují více nežli hráči neagresivní (McCarthy & Kelly, 1978a, 1978b). Kanadští náctiletí hokejisté, jejichž otcové tleskali při fyzicky agresivní hře, mají prokazatelně nejagresivnější styl hry (Ennis & Zanna, 1991). V somálských vodách bylo v roce 2008 hlášeno vyplacení 150 milionů amerických dolarů (BBC, 2008) únoscům lodí, z kterých se tak stali odměnění piráti. Navíc se tím samozřejmě podpořily další série únosů. V podobných případech je agresivita nástrojem pro dosažení určitých výhod.

Totéž platí i pro teroristické akce, které lidem toužícím po moci přinesou pozornost široké veřejnosti. „Hlavním cílem sebevražedných bombových útoků nejsou ti, kteří jimi budou zasaženi, ale ti, kteří jimi budou vystaveni skrze média,“ podotýká Paul Mardsen se Sharon Attiovou (2005). Účelem terorismu je terorizovat, s velkou pomocí a podporou médií. „Zabijte jednoho, zastráste deset tisíc,“ říká staré čínské přísloví. Jeffrey Rubin (1986) vyvodil závěr, že terorismus by jistě vymizel, kdyby byl připraven o to, co Margaret Thatcherová nazývá „větrem do plachet publicity“. Je to jako události na fotbalových stadionech v 70. letech 20. století, kdy nazí diváci „pronikali“ na fotbalové hřiště pro pár sekund televizní slávy. Když se ve vysílání rozhodli tyto projevy již dále nevysílat, jednoduše ustaly.

teorie sociálního učení

Teorie, podle které se sociálnímu chování učíme na základě pozorování a nápodobu v kombinaci s pochvalou nebo trestem.

UČENÍ POZOROVÁNÍM

Albert Bandura (1997) navrhnul **teorii sociálního učení** se agresivitě. Věřil, že se agresivitě učíme nejen tak, že zažíváme, jak se nám může vyplatit, ale také tak, že pozorujeme ostatní. Stejně jako u jiného typu sociálního chování, i agresivitu získáváme pozorováním toho, jak ostatní jednají, a z důsledků takového jednání.

Představte si scénu z jednoho z Bandurových experimentů (Bandura & kol., 1961). Dítě předškolního věku se plně věnuje zajímavé činnosti. V jiné části místnosti sedí dospělá žena vedle dětské skládačky, dřevěné palice a velkého